

Monika Czerw*

Uniwersytet Jana Długosza
w Częstochowie

Elena Karpuszenko**

Powszechna Wyższa Szkoła Humani-
styczna „POMERANIA” w Chojnicach

Daniel Kukla***

Uniwersytet Jana Długosza w Częstochowie

Równowaga pomiędzy nastawieniem na posiadanie a poczuciem odpowiedzialności w życiu

KEYWORDS

attitudes, sense of responsibility,
a person with a disability,
a student, a prisoner

ABSTRACT

Monika Czerw, Elena Karpuszenko, Daniel Kukla, *Równowaga pomiędzy nastawieniem na posiadanie a poczuciem odpowiedzialności w życiu* [Balance between having an attitude and a sense of responsibility in life]. *Kultura – Społeczeństwo – Edukacja* nr 1(23) 2023, Poznań 2023, pp. 41–53, Adam Mickiewicz University Press. ISSN (Online) 2719-2717, ISSN (Print) 2300-0422. <https://doi.org/10.14746/kse.2023.23.1.4>

The present times are, in a way, focused on success and striving to occupy the highest social position. The attitude and the sense of responsibility are shaped throughout life in the process of social development, which thus contributes to the achievement of specific attributes conditioning the functioning in a given community. In the study in the light of the conducted source analyzes and own research, the issue of maintaining the balance between living life and having an attitude towards having is presented, which is also related to the sense of own responsibility.

* ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1892-6541>.

** ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7200-5626>.

*** ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1907-0933>.

Wprowadzenie

Współczesna rzeczywistość społeczna to poniekąd nastawienie na sukces, na bycie tym „naj”; wiąże się to również z pogonią za pieniędzmi i dobrobytem. Warto więc przypomnieć sobie o Szekspirowskim dylemacie – być czy mieć – który wydaje się niezwykle aktualny. Postawy, podobnie jak i poczucie odpowiedzialności, kształtują się w ciągu całego życia w procesie rozwoju społecznego poprzez wychowanie (samowychowanie) jednostki do bycia pełnowartościowym członkiem społeczeństwa i satysfakcjonującego uczestnictwa w życiu społeczno-kulturowym. Dlatego też niezwykle istotne jest zachowanie równowagi pomiędzy przeżywaniem życia a nastawieniem na posiadanie. Wiąże się to również niejako z poczuciem odpowiedzialności, co uczyniono przedmiotem rozważań w niniejszym artykule.

Założenia teoretyczne

Czyniąc teoretyczne wprowadzenie w problematykę badawczą, warto przedstawić przyjęte podejście i sposoby rozumienia takich pojęć, jak „poczucie odpowiedzialności” oraz zaprezentować obraną perspektywę dotyczącą postaw „być” i „mieć”. Analizy postaw „być” i „mieć” znajdziemy już u Platona, Arystotelesa czy św. Tomasza. Obecnie są one przedmiotem zainteresowania różnych dyscyplin naukowych. Postawę rozumiemy jako „pewien względnie trwały stosunek emocjonalny lub oceniający do przedmiotu, bądź dyspozycja do występowania takiego stosunku wyrażającego się w kategoriach pozytywnych, negatywnych lub neutralnych” (Mika, 1975, za: Frankowski, 2004, s. 61).

Postawy „być” i „mieć” mogą być przeciwstawiane sobie nawzajem, czyli obecność jednej postawy wyklucza drugą, albo traktowane jako wartości równoważne w życiu człowieka, ponieważ pewien stopień nastawienia na posiadanie nie tylko czyni życie lepszym, ale i zabezpiecza byt społeczny. W literaturze przedmiotu osobę o postawie „być” charakteryzuje postrzeganie świata jako swoistego „daru i wezwania, apelu do wyjścia poza siebie, do przekroczenia siebie, do wyjścia ku czemuś względem siebie i świata transcendentnemu” (Grulkowski, 1995, s. 172). Z kolei postawę „mieć” charakteryzuje fascynacja własną osobą z pominięciem ważności otaczającego świata i ludzi w nim żyjących (Grulkowski, 1995, s. 173).

W koncepcji Ericha Fromma omawiane postawy traktowane są jako dwa odrębne elementy. Postawa „mieć” jest nacechowana egoizmem, a człowiek dąży do posiadania. Istotną wartością w tym ujęciu będzie materializm, chęć przyswajania dóbr oraz zaspokojenia potrzeby posiadania. W związku z powyższym postawa

„mieć” będzie minimalizowała potrzebę obecności innych ludzi, ale także nie wymaga od jednostki wysiłku interpersonalnego. Postawa „być” z kolei została określona przez Fromma jako element bezinteresowności i altruizmu. To sposób życia, w którym człowiek nic nie posiada (albo bardzo niewiele) oraz nie odczuwa chęci posiadania, dąży zaś do przeżywania życia, czerpania radości z samego istnienia i świadomości tworzenia jedności ze światem (Grulkowski, 1996b, s. 16–17).

Jednym z istotnych podejść do omawianych postaw na gruncie rodzimej nauki jest podejście Bronisława Grulkowskiego, który jest także twórcą narzędzia do badania tych postaw. Zdaniem autora postawy „być” i „mieć” powinny być ujmowane jako przeciwstawne jakościowo nastawienia do otaczającego świata. W ujęciu Grulkowskiego (1996a, s. 12) postawa „być” jest „otwartym, ufnym, wielowymiarowym, pełnym wewnętrznego zaangażowania ustosunkowaniem się do świata (wszystkiego, co istnieje) w różnych aspektach (wszechświat, przyroda, temporalność, cierpienie, inni ludzie, własna osoba)”. Jednostkę charakteryzuje identyfikacja ze wszystkim, co istnieje w świecie, dąży więc do rozwijania poczucia własnej tożsamości i indywidualności. Osoby o takiej postawie interesują się swoim otoczeniem i światem, mają wysokie poczucie wolności i bezpieczeństwa. Starają się realizować swoje marzenia.

Natomiast postawę „mieć” autor określa jako przepełnioną niepokojem, ale także charakteryzującą się praktycznym stosunkiem do otaczającego świata. Postawa ta rozumiana jest jako „narastający egocentryzm, narastające poczucie odrębności i obecności osoby własnej i reszty świata. Jest to postawa uzależnionego od świata (odczuwanego jako nieprzyjazny), poczucia własnej tożsamości i wartości, które wzrastają w tej postawie tylko poprzez przeciwstawienie się i obojętność wobec świata oraz próby dominacji” (Grulkowski, 1996a, s. 13). W przeciwieństwie do osób wykazujących postawę „być” osoby nastawione na „mieć” charakteryzuje przesadna koncentracja na własnej osobie, nadmierna podejrzliwość, zmienność, zazdrość oraz nastawienie na przeżywanie przyjemności. Uwydatnia się tutaj również wydawanie jednoznacznych i stronniczych opinii, zwłaszcza na temat ludzi, oraz koncentracja na budowaniu pozycji materialnej. Takie osoby przeżywają lęk przed śmiercią, chorobą oraz odczuwają strach przed podejmowaniem nowych wyzwań (Grulkowski, 1996a).

Drugim badaniem elementem było poczucie odpowiedzialności, które rozumiane jest „nie tylko jako gotowość do ponoszenia negatywnych skutków zmian dokonywanych przez człowieka (odpowiedzialność negatywna), ale rozumiana także jako dbałość o nieprzekraczanie praw natury i kultury (odpowiedzialność pozytywna)” (Derbis, 1993, s. 7). Inaczej mówiąc, poczucie odpowiedzialności to gotowość do zachowań odpowiedzialnych względem siebie i innych, do zachowań prospołecznych.

Założenia metodologiczne

Powodem do podjęcia badań była chęć uzyskania odpowiedzi na pytania, jakie wartości i postawy dominują u dorosłych zagrożonych wykluczeniem społecznym oraz jaki jest poziom ich poczucia odpowiedzialności. Aby uzyskać materiał badawczy, zastosowano metodę sondażu diagnostycznego, a w jego ramach ankietę i testy standaryzowane. Do zbadania poczucia odpowiedzialności wykorzystano Skalę do Badania Poczucia Odpowiedzialności (STO) autorstwa Romuald Derbisa, zaś do zbadania postaw Skalę Postaw Mieć i Być autorstwa Bronisława Grulkowskiego (do określenia przejawianych postaw wobec świata). Oba narzędzia są standaryzowane.

Jak już wspomniano, próbę badawczą stanowili dorośli zagrożeni wykluczeniem społecznym, a mianowicie osoby z niepełnosprawnością (w badaniu nie uwzględniono osób z niepełnosprawnością intelektualną ze względu na ograniczenia narzędzi badawczych – testy są przeznaczone dla osób w normie intelektualnej) oraz osoby odbywające karę pozbawienia wolności w zakładzie karnym. Grupę porównawczą stanowili studenci uczelni wyższej. Badania przeprowadzono na grupie 200 osób – kobiet i mężczyzn. Poniżej zostaną przedstawione analizy danych dotyczących postaw „być” i „mieć” oraz poczucia odpowiedzialności u mężczyzn. Łącznie 86 badanych – 24 osoby z niepełnosprawnością, 32 studentów i 30 skazanych, odbywających karę pozbawienia wolności.

Charakterystyka badanych

Grupa badanych mężczyzn została scharakteryzowana pod względem demograficznym – wzięto pod uwagę ich wiek, wykształcenie, stan cywilny oraz posiadanie dzieci. Z danych zawartych w tabeli 1 wynika, iż największą grupę stanowią osoby w wieku 26 lat (20,93%). Wśród respondentów w tym wieku 33,33% to osoby z niepełnosprawnością, 19,99% – osadzeni, a 12,50% – studenci. Ankietowani w wieku 25 lat to druga pod względem liczebności grupa wśród badanych – stanowią oni 17,44% ogółu, z czego 24,49% to studenci, 16,67% – osoby z niepełnosprawnością, a 9,99% to osoby przebywające w zakładzie karnym. Dane zgromadzone w tabeli wskazują, iż ogółem ponad połowa badanych (51,16%) to osoby do 25 roku życia (33,34% osoby z niepełnosprawnością, 86,46% – studenci i 26,64% – osadzeni). Pozostała grupa (48,84%) to respondenci w wieku powyżej 26 lat, z czego 73,29% to osoby pozbawione wolności, 66,66% – osoby z niepełnosprawnością, a zaledwie 12,50% to studenci.

Tabela 1

Wiek

Wiek	Osoby z niep.		Studenci		Osadzeni		Razem	
	N	%	N	%	N	%	N	%
19 lat	–	–	3	9,36	–	–	3	3,49
20 lat	–	–	5	15,62	–	–	5	5,82
21 lat	–	–	–	–	1	3,33	1	1,16
22 lata	–	–	8	24,49	2	6,66	10	11,62
23 lata	–	–	2	6,25	1	3,33	3	3,49
24 lata	4	16,67	2	6,25	1	3,33	7	8,14
25 lat	4	16,67	8	24,49	3	9,99	15	17,44
26 lat	8	33,33	4	12,50	6	19,99	18	20,93
27 lat	–	–	–	–	2	6,66	2	2,33
28 lat	–	–	–	–	5	16,66	5	5,82
29 lat	1	4,17	–	–	6	19,99	7	8,14
30 lat	7	29,16	–	–	3	9,99	10	11,62

Źródło: badania własne – metryczka.

Dane zgromadzone w tabeli 2 wskazują, iż najliczniejsza grupa to kawalerowie (63,96%). Odpowiedź taką wybrali niemal wszyscy studenci (96,88%); tylko jedna osoba pozostawała w związku małżeńskim. Blisko połowa z biorących udział w badaniach osób z niepełnosprawnością (49,99%) to kawalerowie. Wśród osadzonych odpowiedź taką zaznaczyło 40% badanych. 33,33% spośród osób z niepełnosprawnością to jednostki będące w związku małżeńskim. 20% z grupy osób pozbawionych wolności wśród możliwych odpowiedzi wybrało kategorię „żonaty”. Rozwodnicy stanowili 16,66% wśród osób z niepełnosprawnością i 23,33% wśród osadzonych. Żaden z ankietowanych nie jest wdowcem. W związku nieformalnym jest tylko 16,66% osadzonych, co stanowi 5,81% ogółu uczestników badań.

Tabela 2

Stan cywilny

Stan cywilny	Osoby z niep.		Studenci		Osadzeni		Razem	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Kawaler	12	49,99	31	96,88	12	40,00	55	63,96
Żonaty	8	33,33	1	3,12	6	20,00	15	17,44
Rozwiedziony	4	16,66	–	–	7	23,33	11	12,79

Wdowiec	-	-	-	-	-	-	-	-
Nieformalny	-	-	-	-	5	16,66	5	5,81

Źródło: badania własne – metryczka.

Na potrzeby realizowanych badań zapytano respondentów również o posiadanie dzieci. Niemal 70% ankietowanych (69,78%) to osoby bezdzietne. Na taką odpowiedź wskazało 93,75% studentów, 66,67% osób z niepełnosprawnością oraz 46,66% osadzonych. Rodzicem jest nieco ponad 30% badanych, w tym 53,33% osadzonych, 33,33% osób z niepełnosprawnością i zaledwie 6,25% studentów. Aspekt posiadania dzieci zdaje się mieć znaczenie przy analizie poczucia odpowiedzialności, gdyż powszechnie przyjmuje się, iż rodzicielstwu powinien towarzyszyć wysoki poziom odpowiedzialności. Jak wskazywać będą dane z tabeli 5, jest to często nietrafne założenie, bowiem dzieci mają w ponad połowie przypadków osoby odbywające karę pozbawienia wartości.

Tabela 3

Posiadane dzieci

Posiadane dzieci	Osoby z niep.		Studenci		Osadzeni		Razem	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Brak	16	66,67	30	93,75	14	46,66	60	69,78
Tak, mam dzieci	8	33,33	2	6,25	16	53,33	26	30,22

Źródło: badania własne – metryczka.

Badanych mężczyzn zapytano również o wykształcenie. Wśród respondentów najliczniejszą grupę (38,37%) ogółem stanowiły osoby z wykształceniem maturalnym. Odpowiedzi takiej udzieliło aż 81,25% studentów, co wydaje się być oczywiste, 16,67% osób z niepełnosprawnością i 10% osadzonych. Najmniej liczna grupa (3,49%) to jednostki z wykształceniem podstawowym. Do tej grupy zaliczyć należy jedynie osoby przebywające na terenie zakładu karnego. Na wykształcenie zasadnicze zawodowe wskazało ogółem 16,28% ankietowanych, w tym 33,33% to osadzeni, a 16,67% – osoby z niepełnosprawnością. 13,96% uczestników badań to jednostki z wykształceniem gimnazjalnym (w tym 26,67% – osadzeni i 16,67% – osoby z niepełnosprawnością). Wykształcenie na poziomie licencjatu wskazało łącznie 12,78% ankietowanych (18,75% studentów, 16,67% osób z niepełnosprawnością oraz 3,33% osadzonych). Z kolei wykształcenie na poziomie wyższym wskazało 33,32% osób z niepełnosprawnością i 16,67% osadzonych, co stanowi ogółem 15,12% wszystkich uczestników badań.

Tabela 4
Wykształcenie

Wykształcenie	Osoby z niep.		Studenci		Osadzeni		Razem	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Podstawowe	–	–	–	–	3	10,00	3	3,49
Gimnazjalne	4	16,67	–	–	8	26,67	12	13,96
Zasadnicze zawodowe	4	16,67	–	–	10	33,33	14	16,28
Matura	4	16,67	26	81,25	3	10,00	33	38,37
Licencjat	4	16,67	6	18,75	1	3,33	11	12,78
Wyższe	8	33,32	–	–	5	16,67	13	15,12

Źródło: badania własne – metryczka.

Analiza wyników badań

W dalszej części artykułu zostaną przeanalizowane wyniki uzyskane w Skali do Badania Poczucia Odpowiedzialności (STO) oraz w Skali Postaw Mieć i Być. Żeby lepiej zrozumieć wyniki, warto wspomnieć o kluczu – wynik surowy przekładany jest na wynik stenowy, który zaś – zgodnie z przyjętymi przez autora Skali STO normami – poczucie odpowiedzialności osoby badanej lokuje na jednym z trzech poziomów: niskie, przeciętne i wysokie. Niskie poczucie odpowiedzialności (1–4 steny) oznacza, że jednostka nie będzie przejawiać zachowań na poziomie wymagań społecznych i na poziomie wystarczającym z punktu widzenia własnych potrzeb psychicznych i biologicznych (np. niezażywanie narkotyków). Poziom przeciętny (5–7 sten) oznacza zachowania niepowodujące konfliktu z prawem i normami społecznymi. Z kolei 8–10 sten oznacza wysoki poziom odpowiedzialności i często współwystępuje z większą potrzebą aprobaty (Derbis, 1993, s. 38–39).

W tabeli 5 zaprezentowano zgromadzone dane dotyczące poczucia odpowiedzialności ankietowanych. I tak, na niski poziom poczucia odpowiedzialności wskazało łącznie 31,40% respondentów. Najliczniejsza grupa badanych (76,67%) w tej kategorii odpowiedzi to osadzeni, a 16,67% to osoby z niepełnosprawnością. W tej kategorii nie odnotowano odpowiedzi żadnego studenta. Oznacza to, iż co trzeci badany nie wykształcił w procesie wychowania minimalnie wymaganego społecznie poczucia odpowiedzialności; istotne jest przy tym, że niskie poczucie odpowiedzialności oznacza również brak lub nieumiejętność dbania o siebie. Przeciętny poziom poczucia odpowiedzialności odnotowano ogółem u 27,90% respondentów, z czego 33,33% to osoby z niepełnosprawnością, 31,25% – studen-

ci, a 20% – osadzeni. Wysoki poziom poczucia odpowiedzialności odnotowano u 68,75% studentów, 50% u osób z niepełnosprawnością i tylko u jednego osadzonego (3,33%). Łącznie daje to 40,70% wszystkich odpowiedzi w tej kategorii.

Wśród osadzonych tylko 1 osoba (3,33%) uzyskała wynik wysoki. Interesującym jest fakt, iż kwestionariusz ankiety (i pozostałe narzędzia) wypełniony przez tę osobę wyróżniał się na tle pozostałych. Był wypełniony bardzo rzetelnie, z licznymi dopiskami, starannym charakterem pisma. Respondent udzielił odpowiedzi na wszystkie pytania otwarte itd. (odpowiedzialnie podszedł do udzielania odpowiedzi na zawarte w narzędziach pytania). Niestety osadzony nie wskazał na rodzaj popełnionego przestępstwa. W odpowiedzi zanotował: „głupota”. Natomiast przy pytaniu o długość zasądzanego wyroku osadzony wpisał własną interpretację – „nie adekwatne do popełnianych przestępstw”. Jest to pierwszy wyrok osadzonego. Wykształcenie ankietowanego jest na poziomie gimnazjalnym. Ponadto respondent uważa się za człowieka szczęśliwego: „Przed zamknięciem mnie w zakładzie karnym zmieniłem swoje życie i czuję się w 100% zresocjalizowanym człowiekiem, a także posiadam własną rodzinę”.

Tabela 5

Poczucie odpowiedzialności

Poczucie odpowiedzialności	Osoby z niep.		Studenci		Osadzeni		Razem	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Niskie	4	16,67	–	–	23	76,67	27	31,40
Przeciętne	8	33,33	10	31,25	6	20,00	24	27,90
Wysokie	12	50,00	22	68,75	1	3,33	35	40,70

Źródło: badania własne – Skala do Badania Poczucia Odpowiedzialności.

Dla przypomnienia należy zaznaczyć, że przez postawę „mieć” rozumiemy chęć posiadania rzeczy materialnych, traktowanie rzeczy jako wartości. Zaś postawa „być” pojmowana jest jako wewnętrzne odczuwanie jedności z otaczającym światem, to poczucie własnej wartości i tożsamości. Obie postawy traktowane są jako przeciwstawne, przy czym postawa „mieć” kojarzona jest z negatywnym podejściem do rzeczywistości, a postawa „być” z pozytywnym. Istotne jest również, że człowiek może obracać tylko jedną z postaw wobec świata (Grulkowski, 2007, s. 12–14).

W tabeli 6 przedstawione zostały wyniki uzyskane przez badanych w Skali Postaw Mieć i Być. Jeśli uwzględnić opracowany przez autora skali klucz, najwyższy możliwy do uzyskania wskaźnik wynosił 168 punktów, co stanowiło 10 sten (dla

obu płci). Świadczyło to o nasileniu postawy „być”. Natomiast najmniejszą możliwą wartość do osiągnięcia określono na 24 punkty i zgodnie z kluczem to 1 sten. Wartość ta określała skrajne nasilenie postawy „mieć”. Pomędzy skrajnymi postawami znajdują się postawy o różnym nasileniu (Grulkowski, 2007, s. 19).

Tabela 6

Postawa „mieć” i „być”

Stopień nasilenia postaw „mieć” i „być” ^a	Osoby z niep.		Studenci		Osadzeni		Razem	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Bardzo niski	–	–	2	6,25	–	–	2	2,33
Niski	–	–	10	31,25	18	60,00	28	32,55
Przeciętny	16	66,66	14	43,75	12	40,00	42	48,84
Wysoki	4	16,67	6	18,75	–	–	10	11,63
Bardzo wysoki	4	16,67	–	–	–	–	4	4,65

^a Stopień nasilenia postaw od *bardzo niski* – oznaczający największe ukierunkowanie na „mieć” do *bardzo wysoki* – największe ukierunkowanie na „być”.

Źródło: badania własne – Skala Postaw Mieć i Być.

Analizę danych należy zacząć od wyników skrajnych i wyniku najwyższego. Otóż prawie połowa badanych – 48,84% – uzyskała wynik przeciętny (5–6 sten). W grupie tej znalazło się 66,66% osób z niepełnosprawnością, 43,75% studentów oraz 40% osadzonych. Oznacza to, że żadna z postaw nie jest wyraźnie wykształcona. Wydawać by się mogło, że to stan równowagi pomiędzy postawami i że badani starają się zatroszczyć o własny dobrobyt materialny, ale jednocześnie dbają o własne życie duchowe, doświadczają życia. Jednak w podręczniku do Skali nie ma takiej interpretacji, dlatego też grupie tej warto się przyjrzeć bardziej szczegółowo. Być może to nie jest stan równowagi, tylko brak zaangażowania – zarówno w zdobywanie pozycji materialnej, jak i doświadczanie życia – bycie niejako „obok”.

W przypadku skrajnych postaw 4,65% badanych (4 osoby) wykazały bardzo wysokie natężenie postawy „być” i są to wyłącznie osoby z niepełnosprawnością. Natomiast skrajne natężenie postawy „mieć” wykazało 2,33% respondentów i byli to studenci. Analizując wyniki, widzimy, że więcej osób przejawia postawę „mieć” (poziomy *bardzo niski* i *niski* łącznie 34,88% badanych) niż postawę „być” (poziomy *wysoki* i *bardzo wysoki* łącznie 16,28%). Jest to zgodne z współczesnymi tendencjami społecznymi i pogonią za pieniędzmi.

Tabele 7, 8 i 9 pokazują, w jakim stopniu postawy „mieć” i „być” idą w parze z poczuciem odpowiedzialności.

Tabela 7

Osoby z niepełnosprawnością – zestawienie postaw „mieć” i „być” z poczuciem odpowiedzialności

Stopień nasilenia postaw „mieć” i „być” ^a	Poczucie odpowiedzialności					
	Niskie		Przeciętne		Wysokie	
	N	%	N	%	N	%
Bardzo niski	–	–	–	–	–	–
Niski	–	–	–	–	–	–
Przeciętny	4	16,67	–	–	12	49,99
Wysoki	–	–	4	16,67	–	–
Bardzo wysoki	–	–	4	16,67	–	–

^a Stopień nasilenia postaw od *bardzo niski* – oznaczający największe ukierunkowanie na „mieć” do *bardzo wysoki* – największe ukierunkowanie na „być”.

Źródło: badania własne – Skala Postaw Mieć i Być oraz Skala do Badania Poczucia Odpowiedzialności.

Tabela 8

Studenci – zestawienie postaw „mieć” i „być” z poczuciem odpowiedzialności

Stopień nasilenia postaw „mieć” i „być” ^a	Poczucie odpowiedzialności					
	Niskie		Przeciętne		Wysokie	
	N	%	N	%	N	%
Bardzo niski	–	–	2	6,25	–	–
Niski	–	–	2	6,25	8	25,00
Przeciętny	–	–	4	12,50	10	31,25
Wysoki	–	–	2	6,25	4	12,50
Bardzo wysoki	–	–	–	–	–	–

^a Stopień nasilenia postaw od *bardzo niski* – oznaczający największe ukierunkowanie na „mieć” do *bardzo wysoki* – największe ukierunkowanie na „być”.

Źródło: badania własne – Skala Postaw Mieć i Być oraz Skala Badania Poczucia Odpowiedzialności.

Zarówno u osób z niepełnosprawnością, jak i u studentów największy odsetek badanych wykazuje przeciętne natężenie postaw „mieć” i „być” oraz wysoki poziom poczucia odpowiedzialności. Wśród osób z niepełnosprawnością to 49,99% badanych, a wśród studentów – 31,25%. Uwzględniając to zestawienie, można przypuszczać, iż ci badani rzeczywiście starają się znaleźć równowagę pomiędzy nastawieniem na dobrobyt materialny a przeżywaniem życia i podchodzą odpo-

wiedzialnie zarówno do swoich zobowiązań społecznych, jak i do własnej osoby. Nieco inaczej przedstawia się sytuacja wśród osadzonych. Tutaj największą grupę stanowią badani z niskim poczuciem odpowiedzialności i wysokim natężeniem postawy „mieć” – 50%. Już sam fakt znalezienia się w zakładzie karnym świadczy o braku odpowiedzialności za własne postępowanie, jeśli zaś uwzględnić fakt, że znaczna część osadzonych odbywa karę pozbawienia wolności za przestępstwa przeciwko mieniu czy za wyłudzenia, to nie dziwi ich nastawienie na posiadanie zasobów materialnych.

Tabela 9

Osadzeni – zestawienie postaw „mieć” i „być” z poczuciem odpowiedzialności

Stopień nasilenia postaw „mieć” i „być” ^a	Poczucie odpowiedzialności					
	Niskie		Przeciętne		Wysokie	
	N	%	N	%	N	%
Bardzo niski	–	–	–	–	–	–
Niski	15	50,00	3	~10,00	–	–
Przeciętny	8	26,67	3	~10,00	1	3,33
Wysoki	–	–	–	–	–	–
Bardzo wysoki	–	–	–	–	–	–

^a Stopień nasilenia postaw od *bardzo niski* – oznaczający największe ukierunkowanie na „mieć” do *bardzo wysoki* – największe ukierunkowanie na „być”.

Źródło: badania własne – Skala Postaw Mieć i Być oraz Skala do Badania Poczucia Odpowiedzialności.

W przypadku osób z niepełnosprawnością ujawniło się *wysokie* (16,67%) i *bardzo wysokie* (16,67%) natężenie postawy „być” przy umiarkowanym poczuciu odpowiedzialności. Oznacza to, że badani starają się w jak najlepszy możliwy dla nich sposób korzystać z życia. Umiarkowane poczucie odpowiedzialności oznacza niewchodzenie w konflikt z normami prawnymi i obyczajowymi, a jednocześnie przeciętne umiejętności dbania o własne potrzeby psychofizyczne, co może wynikać z ograniczeń wynikających z niepełnosprawności.

Grupa studentów wykazuje najbardziej zróżnicowane natężenie postaw przy różnych poziomach odpowiedzialności ze wszystkich grup. Oprócz wcześniej wymienionej drugą pod względem wielkości grupę stanowią studenci z silnym natężeniem postawy „mieć” i wysokim poziomem poczucia odpowiedzialności (25,00%). Oznacza to, że studenci ci starają się budować swoją pozycję materialną. Jednak wysoki poziom poczucia odpowiedzialności to także silna potrzeba aprobaty i uznania. Połączenie tych dwóch elementów w przypadku studentów może prowadzić do budowania zewnętrznych atrybutów dobrobytu, jak np. markowe

ubrania czy najnowsze gadzety. W przypadku studentów 12,50% badanych wykazuje ponadto wysokie natężenie postawy „być” przy wysokim poziomie poczucia odpowiedzialności. Wydaje się, że można ich nazwać indywidualistami podążającymi za własnym wyobrażeniem o życiu. Taki sam odsetek wykazuje przeciętne natężenie obu postaw („mieć” czy „być”) i przeciętne poczucie odpowiedzialności.

W przypadku osadzonych dużą grupę stanowią badani z niskim poczuciem odpowiedzialności i przeciętnym natężeniem obu postaw (26,67%), co w tej sytuacji może oznaczać brak umiejętności społecznych i dbania o siebie. U żadnego z osadzonych nie odnotowano ukierunkowania na postawę „być”.

Podsumowanie

Wysoki poziom poczucia odpowiedzialności u osób z niepełnosprawnością, wskazany niemal przez 50% respondentów, może być „następstwem” charakteru kształtowanego w obliczu funkcjonowania z daną niepełnosprawnością. Wymagało to i nadal wymaga odpowiedzialnego podejścia do wszelkich aspektów funkcjonowania, np. dbania o własne zdrowie. W badaniu brały udział osoby dorosłe. Być może rodzice już wcześniej kształtowali tak ich charakter, by maksymalnie rozwijać odpowiedzialność. To tak jak niewidoczny parasol bezpieczeństwa – nie możemy być z tobą na co dzień, bo jesteś już dorosły, ale wychowaliśmy cię na odpowiedzialnego człowieka, więc nie grozi ci niebezpieczeństwo. To przekłada się na całość kształtu funkcjonowania jednostki.

76,67% osadzonych cechuje niski poziom poczucia odpowiedzialności. Łamanie prawa to zachowanie nieodpowiedzialne, często narażające innych na negatywne konsekwencje. Ponad połowa osadzonych ma dzieci. Powinni być za nie odpowiedzialni. Odpowiedzialny człowiek nie naraża rodziny, a konsekwencje związane z łamaniem prawa odbijają się na całej rodzinie. Z połączenia niskiego poziomu poczucia odpowiedzialności z występującą w większym natężeniu postawą „mieć”, czyli ukierunkowania na zdobywanie zasobów materialnych, wydaje się wypływać ważna wskazówka dla pracy resocjalizacyjnej, a mianowicie kształtowanie u osadzonych nastawienia na rozwój osobisty oraz kształtowanie postaw społecznych.

48,84% badanych wykazuje umiarkowane natężenie postaw „być” i „mieć”, zaś łącznie 16,28% uczestników badań wykazuje wysokie i bardzo wysokie natężenie postawy „być”. Analiza wyników pozwala przypuszczać, że prawie połowa badanych stara się zachować równowagę pomiędzy pogonią za sukcesem i zyskiem a tym, co nazywamy doświadczeniem życia. Z przeprowadzonych analiz wynika,

że osoby z niepełnosprawnością niewiele różnią się od osób bez niepełnosprawności pod względem omawianych kryteriów. Co więcej, osoby z niepełnosprawnością w większym stopniu wykazują prospołeczne i altruistyczne nastawienie do świata niż studenci. Zupełnie inną grupą są osadzeni, w większości wykazujący niskie poczucie odpowiedzialności, a przy tym nastawienie na posiadanie dóbr materialnych. Połączenie tych dwóch zmiennych może być czynnikiem ryzyka ponownego popadnięcia w konflikt z normami prawnymi i społeczno-obyczajowymi.

Bibliografia

- Derbis, R. (1993). *Skala do badania poczucia odpowiedzialności*. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie.
- Frankowski, M.T. (2004). *Socjologia. Mikrostruktury społeczne*. Wydawnictwo M. M.
- Grulkowski, B. (1995). Metoda pomiaru i psychologiczna charakterystyka postaw „być” i „mieć”. *Roczniki Filozoficzne*, 43(4), 171–222.
- Grulkowski, B. (1996a). *Elementy motywacyjne postaw „być” i „mieć”*. Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- Grulkowski, B. (1996b). Postawy „być” i „mieć” w psychologii. *Roczniki Filozoficzne*, 44(4), 5–35. <http://www.jstor.org/stable/43409651>
- Grulkowski, B. (2007). *Skala Postaw Być i Mieć. Podręcznik*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”.

